

Bilaga till skivan

När ja' gick å fria . . .

Danslåtar från Närke

OM FOLKMUSIK I NÄRKE

Under 1700- och 1800-talen hade folkmusiken ett starkt fäste i Närke. Landskapet var ingalunda den vita fläck på folkmusikkartan, som det varit under 1900-talet. Ett tydligt bevis för detta är de många låtuppteckningar, som finns i olika arkiv.

Något av en traditionsgräns kan man skönja mitt i landskapet. I väster finns många likheter med musiken i både Värmland och Dalsland, medan man i öster har haft ett större utbyte med Södermanland och Östergötland.

De mest förekommande låttyperna har varit valser och polskor. Bland polskorna kan man urskilja två huvudtyper: polskor med jämn betoning och "markerade" polskor ("stamp på ettan och trean"). Den "jämnna" polskan förekommer som både åttondels- och sextondelspolska, och den "markerade" som triol- och åttondelspolska. Låtar med både trioler och sextondelar finns framför allt i västra Närke.

Instrument, som varit vanliga i folkmusikens Närke, är bl a fiol, klarinett, flöjt, gitarr och dragspel. Blåsning på vallhorn samt jodding i samband med vallgång har också förekommit.

Närke har under flera århundraden varit något av en hjärtpunkt i kommunikationerna genom Sverige, vilket troligen varit en bidragande orsak till att kulturella influenser utifrån slagit igenom snabbare än i många andra landskap. Detta, samt att väckelserörelserna tidigt fick ett starkt fäste i Närke, medverkade till att folkmusiken redan på mitten av 1800-talet trängdes tillbaka.

OM DANS I NÄRKE

Vals, hamburgska och polska har varit de vanligaste danserna under 1800-talet. Här är några citat:

De fanns fler olika danser då, de va gamla valsen, då skull-en släpa me foten. Å så va de hoppvalsen, den va mera livli. Å ett annat sätt te dansa va att "störa" de va fälle nästan samma sôm polkett.

(Mor Matilda Ersson, Vekhyttan, Kvistbro, f 1832. Harbe: Folkminnen Från Edsbergs Härad).

Hambopolska eller hamburska dansades i raskare tempo och förekom allmänt under 1850-talet i olika samhällskretsar. Den utfördes så att kavaljeren fattade med båda händerna damen om livet, eller ock höll man i båda ändarna av en näsduk, kastad om hennes midja. Man dansade runt golvet i rask fart, lyftande damen högt i vädret vid andra takt delen.

(Carl Gustaf Holmberg, Ringkarleby, f 1812. Svenska Låtar, Närke).

Hambo eller hambopolska som den kallats här.--- I hambo fatta kavaljeren flickan om livet och flickan lägger båda sina händer på kavaljerens axlar och så börja de svänga runt, runt, i ring, med en nigande rörelse av båda i varje takt.

(Albert Lindqvist, Brevens Bruk, Kilsmo, f 1866. NM 111 EU 29760).

Den egentliga polskan ("jäm'n" polska, vår anm) dansades på två olika sätt, dels av ett par, dels av två. I förra fallet utfördes den, enligt Holmberg, sålunda. De dansande fattade varandras händer, snurrade runt på en fläck av golvet åtskilliga varv, först åt ena, sedan åt andra hållet. Därefter tog kavaljeren med högra armen om damens liv och svängde runt, därpå omvänt med vänstra armen.

Då polskan dansades av två par, kallades den fympolska. Man bildade ring, svängde om några varv, först åt ena, sedan åt andra hållet. Därpå framsträckte man sin vänstra hand, så att alla fyra händerna bildade en knut, lade högra handen om grannens arm och svängde runt. Därefter gjordes en omkastning, så att de högra händerna bildade knut och vänstra handen lades om grannens arm. På första takt delen stampades med båda fötterna hårt i golvet. De som voro skickliga togo s k "dubbla steg", d v s på andra fjärdedelen trippades fyra slag med fötterna i golvet.

(Carl Gustaf Holmberg, Ringkarleby. Svenska Låtar, Närke).

Som barn åsåg jag när ett gammalt par dansade slängpolska. Det var det vackraste man kan få se, de kunde sin sak. Klänningskjolen stod rätt ut och man såg benen ganska långt över knäveckan,---

(Albert Lindqvist, Brevens Bruk, Kilsmo. NM 111 EU 29760).

Bland övriga danser som varit populära i Närke kan nämnas: anglais, kadrilj, polka, polkett och schottis.

KÄLLOR

Svenska Låtar, Närke

Svar på Nordiska Museets frågelista NM 111, Etnologiska undersökningen

Hofberg: Nerikes Gamla Minnen

Harbe: Minnen Från Edsbergs Härad 2

ÖBFA

HÄR KAN DU FINNA MER:

1. Örebro Läns Folkmusikförbunds arkiv och Saxonarkivet som båda finns i Stadsbiblioteket i Örebro.
2. ÖBFA - Örebro läns bildningsförbunds folkminnesarkiv i Stadsarkivet, Örebro.
3. Musikmuseet i Stockholm där bl a källmaterialet till Svenska Låtar finns.
4. Svenskt Visarkiv, Stockholm.
5. Nordiska Museet, där svaren på frågelistorna i etnologiska undersökningen som började skickas ut på 1930-talet.
6. Landsmålsarkiven i Uppsala (ULMA), Göteborg (GLMA) och Lund (LLMA).

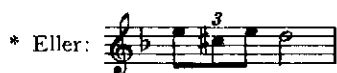
JOHAN ANDERSSON, SNAVLUNDA

föddes 1834 i Kräklinge, men flyttade vid 6 års ålder till Frösvi i Edsbergs socken. Där kom han i kontakt med en beryktad fiol- och klarinettspelman vid namn Petter Persson, kallad Spel Petter. Det blev nu uppgjort att han skulle lära sig spela, sedan han lovat sin fader, som var rädd att sonen skulle bli en fyllslarv om han fick ägna sig åt fiolen, att ej smaka brännvin så länge han var dräng eller untkarl. Arvodet till Spel Petter bestämdes till tjugofyra skilling och ett halvt stopp brännvin för varje gång Johan besökte honom. Redan vid 12 års ålder fick han spela på danser och gillen. Efter hand lärde han sig en stor del av de melodier som spelades i trakten, och snart var han en allmänt anlitad brölloppsspelman. Vid 25 års ålder flyttade han till Snavlunda, där han bodde till sin död 1915.

Johan Andersson deltog i spelmanstävlingen i Lindsberg 1909 och i riksspelmansstämman i Stockholm år 1910. Hans spel var briljant och stilrent, anmärker Nils Andersson som var prisdomare i Lindsberg, och han tycks ha haft det för de äldre spelmännen karakteristiska spelsättet med rytmiska förskjutningar, svävningar på vissa toner o. d.

13. POLSKA

Polskan hette 'Bunka Lina' efter en gammal gumma som sjöng melodien för Spel Petter i hans barndom. Johan Andersson hade den från Spel Petter.

(W. B.)

21. POLSKA

27 a. P O L S K A

Låten kallades vanligen 'Skomakarn'. På ett ställe, som hette Månaskin, bodde en skräddare som kallades Skräddar Erker med sina tvänne döttrar. Mitt emot låg ett annat ställe, som hette Skuggan, på vilket en skomakare bodde. Hans gesäller sjöngo:

Skomakarn, skolåda, lästknippa å pinnasyln,
Sulehandsken å tummaringen. Vi gå te flicker'a i Månaskin.

(W. B.)

Melodien är spridd i olika landskap. Jfr t. ex. Svenska Låtar, Västergötland, n:r 64.

En variant av melodien spelades på följande sätt:

27 b.

38 a. P O L S K A

Till polskan sjöngs följande text:

När ja' gick å fria te min första flecka,
då va' ho' så dum, så ho' sa' nej.
När inte fleckera vill ha mej,
då får gummerna ta mej.
Hopp falleralla ralla rallanlej.
När då inte gummerna vill ha mej,
då får fleckera ta mej,
och då får de återta sitt nej.

Olika versioner av melodien, som vanligen benämnes 'Skräddarepolskan' men även är känd under namnet 'All världens polska', 'Prinsens polska' m. fl., förekomma i de flesta landskap. Se t. ex. Svenska Låtar, Dalarna, h. I n:r 49, Hälsingland och Gästrikland, h. I n:r 197, och h. II n:r 546 och 582, samt Fredin, Gotlandstoner, n:r 176, 293 och 406. Den är känd i hela Norden, och i vårt land har den spelats sedan början av 1700-talet. Varianter av polskan finnas i ett flertal handskrifter.

CARL VIKTOR RULIN, LERBÄCK

Förste pristagare vid spelmanstävlingen i Lindsberg 1909 var fiolisten och klarinettisten Carl Viktor Rulin från Rönneshytta, Lerbäck. "Hans goda repertoar, solida och eleganta spel med dess härliga spiccatolöpningar i sextondelsfigurerna, jämte hans säkra, tillbakahållna och behärskade uppträdande ställde honom framför övriga medtävlare," skriver Nils Andersson. Tillika med Johan Andersson blev han också en värdig representant för Närke vid den stora riksspelmansstämman i Stockholm 1910.

Rulin föddes 1838 och härstammade från en bergsmanssläkt. Hans fader, Olaus Persson i Folketorp, född 1807 och död 1862, var en skicklig fiolspelman och komponerade många polskor till de bröllop han var kallad till. Redan som barn, vid sex års ålder, hade Rulin börjat med fiolen, och då han gått igenom sina lärdomsår blev han en anlitad brölloppspelman. Då han var tjugu år gammal fick han lära noter av en musikfanjunkare vid Närkes regemente. Under samvaro med regementsmusikerna och med spelmännen i orten skaffade Rulin sig en omfattande samling låtar, som han skrev ned.

47. VALS

53. POLSKA

Låten var nämndeman Carl Erssons i Folketorp favoritpolska och kallades därför 'Carl Erssons polska'.

64. P O L S K A

Rulin hade låten från östra Närke:

Polskan är känd från olika landskap. Jfr t. ex. Bagge, 76 polskor från Östergötland, nr 32.

119. P O L S K A

efter G, Lugnström

Efter en spelman i Lerbäck vid namn G. Lugnström, vilken ofta spelade tillsammans med Rulins fader.

133. P O L S K A

efter Tolvskillings Lasse

Polskan var efter en spelman som kallades *Tolvskillings Lasse* och vars rätta namn var *Lars Lindholm*.

146. POLSKA

Rulin hade polskan efter en spelman och bonde från Trollhult i Bo socken, vanligen kallad *Lasse i Trollhult*.

HARRY HELLSTRÖM, BREVENS BRUK

1892-1970, var verkstadsarbetare, men skötte även organisttjänsten i brukskyrkan. Hans låtar härstammar från en spelman och verkstadsarbetare vid Brevens bruk vid namn Erik Gustaf Lindström, född 1840, död 1921, och från dennes far, som också var spelman.

179. POLSKA

PER ERIK OHLSSON, HIDINGE

var född 1840 och lärde tidigt spela fiol och klarinett, varvid han torde ha rönt inflytande av sin farbror, skräddaren Karl Högberg, vanligen benämnd Kalle vid åa, men ibland även kallad Syrak. Denne ansågs vara en skicklig klarinettist och anlätades både som bröllopspelman och vid midsommardanser i Lannafors och Garphyttan.

I sin ungdom hade Ohlsson en tid anställning vid Närkes regementes musikkår, men måste snart sluta på grund av sin svaga hälsa. Han lärde sig under den tiden noter och skrev efter hand ner de melodier han hörde spelas i sin hemtrakt.

Per Erik Ohlsson dog 1917.

193. VALS

197. POLSKA

efter Kalle vid åa

201. VALS

efter Larsson

Valsen spelades av en skollärare och klockare Larsson från Knista. Han brukade spela på bröllop tillsammans med skollärare Ekholm, kallad Snus Lasse, »en riktig storspelman» från Tysslinge socken.

207. POLSKA

Musical score for Polska 207, featuring four staves of music in 3/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). The melody is characterized by frequent triplet patterns, indicated by the number '3' below the notes. The piece concludes with a double bar line and repeat dots.

218. POLSKA

Musical score for Polska 218, featuring four staves of music in 3/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). The melody includes several triplet patterns, marked with the number '3'. The score ends with a double bar line and repeat dots.

231. POLSKA

Musical score for Polska 231, featuring four staves of music in 3/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). The melody is more complex, featuring sixteenth-note runs and frequent triplet patterns, marked with the number '3'. The score concludes with a double bar line and repeat dots.

POLKETT

ur en notbok av PE Ohlsson. Notboken finns på Musikmuséet i Stockholm.

Musical score for Polkett, featuring three staves of music in 3/4 time with a key signature of two sharps (F# and C#). The melody consists of eighth-note patterns and triplet figures, marked with the number '3'. The piece ends with a double bar line and repeat dots.

POLKETT

ur PE Ohlssons notbok.

Musical score for Polkett, consisting of six staves of music in 2/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The piece features a mix of eighth and sixteenth notes, with some triplet patterns. The score includes first and second endings, indicated by '1.' and '2.' above the notes.

SCHOTTIS

ur PE Ohlssons notbok.

Musical score for Schottis, consisting of five staves of music in 2/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The piece features a mix of eighth and sixteenth notes, with some triplet patterns. The score includes first and second endings, indicated by '1.' and '2.' above the notes.

273. POLSKA

ur en notbok skriven av Olof Andersson, Norrberga, Glanshammars socken. Olof Andersson, född 1822 och död 1874, var elev till spelmannen Olof Telin, som var född 1796 och dog 1858.

Musical score for Polska, consisting of three staves of music in 2/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of two sharps (F# and C#). The piece features a mix of eighth and sixteenth notes, with some triplet patterns. The score includes first and second endings, indicated by '1.' and '2.' above the notes.

353. *P O L S K A*

ur en notbok, märkt 1856, som tillhört Per August Larsson i Skogsberg, Glanshammar, född 1841 och död 1915.

In - te vet jag, men väl för - står jag, att in - ga Lill - kyr - ka -
 flic - kor får jag, och mej dä - sam - ma dä gör dä visst, för
 ta mej kat - ten ja' dem vill ha.

Polskan uppgavs vara från Lillkyrka.

P O L S K A

ur den s k Närkessamlingen från 1731, som tillhört Carl Viktor Rulin (Ur Sv.L.)

Polskan var mycket spridd och spelades allmänt under 1700-talet. Den återfinnes i de flesta handskrifter från denna tid. Den äldsta versionen, ur Närkesamlingen 1731, meddelas här som jämförelse.

L Å N G D A N S

efter John Erik Carlsson, Snavlunda.

Låten står som vals i den avskrift av JE Carlssons notbok, som finns på Musikmuséet i Stockholm. I den uppteckningen står dock genom hela låten c i stället för ciss.

TVÅ ANGLAISER

ur JE Carlssons notbok.

GUBBEN OCH GUMMAN,

polska ur Pelle Molins vissamling i Örebro Läns Folkmusikförbunds arkiv. (Jämför Sv.L.136)

Gubben han sej åt barrskogen gick att skära de käppar hvita.
Gumma' hon in i kammaren gick å sa, du ska sjelf dem slita.
När han kom hem, då va de igång. Bänkar å bo'l i vildaste språng.
Hurra för mej, då säjir ja dej! Den dagen han glömmes aldrig.
Träta ho stog i dagarna tre, å alltjemt så vardt dä värre.
Sist måste gubben falla på knä å kalla si gumma' herre.
För när han kom hem

